

IWONA NOWAKOWSKA-KEMPNA

Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej

Uczucia – jakie są – każdy widzi

Do skomplikowanej natury UCZUĆ i sposobów ich wyrażania w języku nawiązuje tytuł niniejszego artykułu, który – stanowiąc parafrazę słynnej definicji KONIA u Benedykta Chmielowskiego „co jest koń, każdy widzi” – uwypukla trudności związane z definiowaniem UCZUĆ, analizą ich miejsca w strukturze semantycznej, gramatycznej i pragmatycznej języka (Langacker 1988: 49; 1991; 1999; 2001a–b). Problem ten jawi się ze szczególną ostrością wówczas, gdy uprzytomnimy sobie, że w wielu teoriach lingwistyki semantyka zajmuje pozycję centralną (Langacker 1987), a w niej – metody definiowania pojęć, i w polskim językoznawstwie poststrukturalnym i kognitywnym teza ta jest dobrze udokumentowana (por. Wierzbicka 1999), podobnie jak dobrze znana i wielokrotnie dyskutowana jest teza przeciwna dotycząca niedefiniowalności uczuć (por. Wierzbicka 1971; 1972; 1985; 1992a–b; 1995a–b; 1997; 1999; Nowakowska-Kempna 1986; 1995; 2000b). Sformułowane w pytaniu Ludwiga Wittgensteina (1953/1972) wielowiekowe przeświadczenie (Scheler 1916: 62–64): „How is one to define a feeling? It is something special and indefinable”, zostało wypowiedziane wprost przez Annę Wierzbicką (1971: 30): „Uzucie to jest coś, co się czuje, a nie coś, co się przeżywa w słowach”.

Natura uczuć, dobrze później opisana dzięki pojęciu inteligencji emocjonalnej (Goleman 1997; Lowen 1991; 1992; Le Doux 1998a–f; *Natura emocji...* 1998), pomimo inności poznawczej, opartej na swoistości neurofizjologicznej (*Natura emocji...* 1998; Le Doux 1998a–f; Goleman 1997) poznania emocjonalnego, może być przybliżona – dzięki refleksji intelektualnej – w semantyce. Dodajmy, przybliżona pośrednio dzięki korelacji z intelektualnie opisaną przyczyną uczucia lub skutkiem wywołanym przez tę samą przyczynę co uczucie.

Taką propozycję analizy semantycznej UCZUĆ złożyła najwybitniejsza ich badaczka Anna Wierzbicka (1971; 1972; 1985; 1992a–b; 1995a–b; 1997; 1999), pisząc (Wierzbicka 1971: 16–35), iż nazwy uczuć można definiować na trzy sposoby, za pomocą opisu:

1) „skorelowanego z tym uczuciem zdarzenia – przyczyny;

- 2) skorelowanego z tym uczuciem wyglądu ciała, czyli zdarzenia – skutku;
- 3) skorelowanego z uczuciem zdarzenia nie będącego koniecznie ani przyczyną ani skutkiem uczucia, lecz np. będącego skutkiem tych samych przyczyn co uczucie” (Wierzbicka 1971: 34).

Z perspektywy lat widać wyraźnie, jak kluczową rolę w studiach nad UCZUCIAMI, przede wszystkim nad ich semantyką, odegrało pojęcie k o r e l a c j i włączone do studiów nad tą kategorią przez A. Wierzbicką (1971: 34). W analizach semantycznych typu eksplikacyjnego (składnikowego) wykorzystany jest pierwszy sposób (por. Wierzbicka 1971; 1972; 1985; 1992a–b; Zaron 1985; Nowakowska-Kempna 1986: 71–92), podczas gdy w kognitywizmie konceptualizacja UCZUĆ opiera się na przybliżaniu konwencjonalnych objawów UCZUĆ, czyli skutków UCZUCIA utrwalonych w różnych postaciach kulturowych i językowych bądź skutków tej samej przyczyny co uczucia. Uczucia, będące specyficznymi stanami świadomości (i podświadomości), związanymi z poznaniem (także inteligencją) emocjonalnym (Goleman 1997; Le Doux 1998a–f; *Natura emocji...* 1998; Damasio 1996; 2000), mogą pozostać nieujawnione (Nowakowska-Kempna 1986: 19), jednakże ze względu na zmianę parametrów funkcjonowania ciała, por. *x-owi a. z x-em coś się dzieje, x zmienił się na twarzy*, tj. szeroką bazę fizjologicznych reakcji, towarzyszących uczuciom, stają się one zauważalne przez otoczenie, a same reakcje fizjologiczne są opisywalne za pomocą języka, a dokładniej – wyrażane w języku.

Refleksja intelektualna prowadząca do odsłonięcia przyczyn uczucia w języku jest zwerbalizowana. Uniwersalność uczuć, wynikająca z powszechności przeżyć przez ludzi, zakłada znaczące ich podobieństwo (u tej samej osoby oraz u innych ludzi), a oba te komponenty pozwalają mówić o UCZUCIACH osób trzecich. Postulat ten znajduje odzwierciedlenie w definicji konotacyjnej A. Wierzbickiej (1971; 1972), przybierając postać struktury porównawczej: *x czuje się tak, jak czujemy się zwykle wtedy, kiedy* (Wierzbicka 1971: 31; 1972: 60). Trzeba podkreślić zarazem, iż w tak sformułowanej definicji UCZUĆ A. Wierzbicka (1971: 31; 1972: 60; 1999: 142) odwołuje się do z w y k ł ę g o stanu rzeczy, a więc do stanu k a n o n i c z n e g o (Langacker 1995: 99), przez który Ronald Langacker (1995: 99) rozumie stan p r o t o t y p o w y. Podobną myśl formułuje badaczka (Wierzbicka 1999: 142) *expressis verbis*, łącząc zwykły stan rzeczy z typowością i prototypowością. Trzeba więc podkreślić, że definiowanie uczuć na wiele lat przed rzeczywistym powstaniem teorii PROTOTYPU jako centralnej tendencji / WZORCA organizującego kategorię i pozwalającego ją scharakteryzować oraz opisywać semantycznie (Rosch 1973; 1975a–b; 1977; 1978; 1981), faktycznie przyjmowało rozumowanie w kategoriach PROTOTYPU i budowało obraz UCZUĆ, w tym metodę ich analizy semantycznej, w oparciu o *explicite* wyrażony PROTOTYP przyczyny UCZUCIA.

W podobnym stylu definiowana jest MIŁOŚĆ przez Zofię Zaron (1985: 39) uwzględniająca realizację postawy miłości: *X wie, że jest szczęśliwy / jest mu*

dobrze, że Y istnieje i X wie, że chce, żeby Y był, X pragnie mieć dla Y-a dobrze (tak jak chce Y), dlatego też X dąży do poznania Y-a i X chce dawać Y-owi to, czego Y potrzebuje / może potrzebować, a wśród darów miłości autorka wymienia: poświęcenie, przebaczenie i pojednanie (Zaron 1985: 55–64).

Podobnie w innych pracach poświęconych składni i semantyce UCZUĆ formuła *Jeśli A to B* – a dokładniej: *Jeśli takie a takie przesłanki (sprawcze lub poznawcze) współtworzą przyczynę uczucia, to określone UCZUCIE* (Nowakowska-Kempna 1986: 50–70, 76–77) – wyraża inną postać zwykłego, kanonicznego stanu rzeczy, a więc również odwołuje się do pewnego TYPU / PROTOTYPU.

W każdym przypadku definicja UCZUĆ jest typem definicji przez u w i k ł a n i e. W późniejszych pracach opartych na prototypie jako podstawie organizującej kategorię UCZUĆ wykorzystano przede wszystkim sposób ich definiowania na podstawie przedstawienia typowych objawów UCZUĆ (Kövecses 1986; 1995; Bierwiaczonek 2002; Nowakowska-Kempna 1995; 2000a–b) oraz skutków wywołanych przez tę samą przyczynę co uczucie (por. *Speaking of Emotions...* 1998; *The Language of Emotions...* 1997; *Anatomia gniewu...* 2003; *Anatomia szczęścia...* 2005). Trzeba podkreślić, iż w studiach nad GNIEWEM (*Anatomia gniewu...* 2003) i SZCZĘŚCIEM (*Anatomia szczęścia...* 2005) aspekt odniesienia do kultury, zachowań kulturowych i symbolicznych osadzonych w realiach społecznych, historycznych i geograficznych został wyeksponowany (już w podtytule książki), a samo odniesienie do opisu typowego, a więc prototypowego stanu rzeczy przytoczone jest w różnym stopniu eksplicytności.

Objawy i przejawy uczuć, zarówno zewnętrzne, jak i wewnętrzne, są bowiem immanentnie związane z poznaniem emocjonalnym i także inteligencją, tzn. z tymi obszarami mózgu, które dotyczą bezpośrednio ludzkich emocji, a ciało i emocje mają znaczny i znaczący wpływ na naszą świadomość (Damasio 1996; 2000; *Mózg a zachowanie* 2000). Ciało migdałowate, odpowiadające za uczucia, jest obszarem ich powstawania i doświadczania. Prowadzą doń bezpośrednie synapsy przekazujące wrażenia zmysłowe. Tym samym wrażenia te są bezpośrednio przekazywane zarówno do ciała migdałowatego, jak i neocorteksu – nowszej sfery mózgu związanej z intelektualnym przetwarzaniem danych (*Natura emocji...* 1998; Goleman 1997; Le Doux 1998a–f; Damasio 1996; 2000).

W opisie tym niezmiernie ważny pozostaje fakt, iż OBJAWY UCZUĆ zostały zwerbalizowane w języku i są prezentowane w sposób niesłychanie bogaty przez setki, jeśli nie tysiące frazeologizmów, za pomocą których mówimy o UCZUCIACH (Pajdzińska 1990; Kövecses 1986; 1995; Nowakowska-Kempna 1995; 2000a–b). Dodajmy, iż niezwykle bogactwo frazeologii charakteryzującej objawy UCZUĆ, ukazującej ich fizjologiczną, a właściwie neurofizjologiczną naturę i związki z poznaniem emocjonalnym jako – innym niż intelektualny – osobnym typem poznania, pozwala odsłonić poprzez symbolizację (Langacker 1995: 11–29, 33–49; 1999) w języku konceptualizację UCZUĆ w poznaniu.

Jest zjawiskiem niesłychanie charakterystycznym, chciałoby się powiedzieć typowym / prototypowym, dla języków kręgu indoeuropejskiego to, że objawy uczuć przybierają postać frazeologizmów (Lewicki 1992) pozostających w relacji przyległości desygnacyjnej / metonimii (Lakoff, Johnson 1988: 59–63) z UCZUCIEM i motywacji metaforycznej (Kövecses 1986; 1995; Nowakowska-Kempna 1995; 2000a–b; Bierwiaczonek 2002).

Pozwoliło to odkryć podstawową prawidłowość w języku, a mianowicie, iż taki sposób mówienia pozostaje wobec nazwy UCZUCIA w relacji metonimii (Nowakowska-Kempna 1995: 13), natomiast związek frazeologiczny ma najczęściej motywację metaforyczną.

Obie zdolności poznawcze człowieka:

- 1) tworzenie metonimii,
- 2) tworzenie metafor,

w znaczącym stopniu przesadzają o powstawaniu ustrukturalizowanych konceptualizacji, które zostają ujęte w symbolicznym związku z biegunami / węzłami fonologicznymi, tworząc symboliczne jednostki językowe (Langacker 1995: 11–29; 1999; 2001a–b).

Postępujący wówczas proces połączenia się metonimii i metafory, np. *strach ma wielkie oczy*, *x ma wielkie oczy* a. *oczy jak spodki* a. *talerze: x się boi*, prowadzi do ich symbiozy, a sam kierunek połączeń obu sposobów ludzkiego myślenia został nazwany metaftonią (ang. *metaphtonymy*, por. Goosens 1990; Croft 1993).

Konceptualizacja UCZUĆ ostatecznie opiera się więc na metaftonii, szeroko wykorzystując także konteksty językowe i kulturowe, tkwiąc w siatce pojęciowej i węzłach dostępu do pojęć (Langacker 1987; 1989; 1995: 18), w tym pojęć podobnych, różniących się niewielką liczbą elementów semantycznych w wyidealizowanych modelach kognitywnych (ang. *Idealized Cognitive Models*, skrót – ICM, zob. Lakoff 1987: 13, 68–75, 100–114, 202–217, 406–438, 487–491).

Analiza konceptualna i symboliczna objawów UCZUĆ – lepiej: przejawów uczuć – stając się źródłem (od)twarzania konceptualizacji, funkcjonuje zarazem jako podstawa odsłaniania znaczenia w języku i budowania definicji danego UCZUCIA, charakterystyki kategorii. Pozwala bowiem wyznaczyć podstawowe domeny, które łączą się w wielkiej domenie / kategorii UCZUĆ. Należą do nich m.in. domena WZROKU, SŁUCHU, SMAKU, POWONIENIA, DOTYKU reprezentowana przez TEMPERATURĘ i CIŚNIENIE oraz PRZESTRZENI, w tym – RUCHU, CZASU itp. Kategoria UCZUĆ jest złożona i musi być opisywana za pomocą całej skomplikowanej sieci struktur znaczeniowych tworzących model sieciowy (ang. *network model*, Langacker 1991; 1995: 15; 1999; 2001a–b), np. domeny TEMPERATURY i CIŚNIENIA łączą się w rozmaite konfiguracje m.in. z domenami: BÓLU, czterech żywiołów: OGNIĄ, WODĄ, POWIETRZEM I ZIEMI, ponieważ UCZUCIA typu GNIEW, RADOŚĆ, STRACH, SMUTEK konceptualizowane są w kategoriach żywiołów – RADOŚĆ i GNIEW

jako UCZUCIA aktywne, wyzwalające siłę i witalność podobne są do OGNIĄ, który zapala się, płonie, wypala i gaśnie, a intensywność UCZUCIA to tak, jak gdyby OGIEŃ palił się mocniej, żarzył i spalał wszystko dookoła. Tak jak intensywny płomień OGNIĄ oznacza TEMPERATURE, a ona – BÓL przy zetknięciu się ciała z palącym się przedmiotem, tak GNIEW i działania bardzo rozgniewanego człowieka, jego agresja werbalna i pozawerbalna powodują BÓL (Lakoff 1987: 381–383).

Na przykład STRACH konceptualizowany jest za pomocą dwóch żywiołów: WODY i POWIETRZA, w tym wody i lodu. Przyczyna STRACHU w metaftonimii opisywana jest jako CIEŻKI PRZEDMIOT ugniatający eksperiencerowi piersi, serce lub duszę. Jeśli UCZUCIE staje się coraz bardziej intensywnie, CIEŻAR owego przedmiotu się powiększa. W metaforyce CIAŁO eksperiencera traktowane jest jak POJEMNIK na uczucie, a STRACH to zimny płyn (woda), który się wlewa do owego pojemnika, napelnia go i wypełnia. STRACH przedstawiany jest jako zimny, lodowaty płyn, który szybko zamarza i staje się LODEM. Chłodzi on od wewnątrz POJEMNIK eksperiencera, uciska jego piersi i serce. Intensywność STRACHU zostaje porównana do marznącego płynu, który zamarzając, rozrywa POJEMNIK na kawałki, por. *strach studzi krew, krew krzepnie, stygnie, zastyga a. ścina się w żyłach*. Intensywny STRACH wywołuje wrażenie zimna i drżenie różnych części ciała oraz całego eksperiencera. Powoduje także UCIECZKĘ, por. *x wziął nogi za pas, x ucieka jak diabeł od święconej wody*. Jeśli STRACH jest bardzo intensywny, w konceptualizacji pojawia się LÓD, który mrozi POJEMNIK na uczucia eksperiencera do tego stopnia, że traci on czucie i nie może się poruszać, co ukazują frazeologizmy: *x-owi nogi przyrosły do ziemi*. Zbyt intensywny STRACH konceptualizowany jest jako napastnik, przed którym eksperiencer pragnie się schować i nie być widziany (syndrom napadniętego zwierzęcia), wreszcie sam czuje się jak zwierzę: mysz, tchórz lub zając, i tak się zachowuje. Miarą intensywności STRACHU staje się jego konceptualizacja w napastnika, który atakuje, powoli mrozi przeciwnika (ustają bowiem jego czynności życiowe), paraliżuje i zabija: *x jest sparaliżowany strachem, strach mrozi x-a, x zamiera, x struchlał, x zeszywniał, x umiera ze strachu*. Bardzo intensywny STRACH, ponad miarę wytrzymałości, jest jak choroba, szaleństwo (i szalone zachowanie stoi za strachem). Eksperiencer i strach walczą ze sobą, eksperiencer to ofiara, a strach – agresor, przeciwnik w walce, agresywne zwierzę ogarnięte wściekliwością, a ich walka prowadzi ostatecznie do śmierci: *strach pokonał x-a, strach zwyciężył, x zamiera ze strachu a. umiera*. STRACH konceptualizowany jako obezwładniający GAZ, także wywołujący efekt sztywnienia, zamierania i śmierci (Nowakowska-Kempna 2000a: 310).

STRACH rozumiany jest również w kosmogonii ludowej jako słotna, jesienna pogoda (Bartmiński 1988; *Słownik...* 1996).

Konceptualizacja metaforyczna UCZUCIA stanowi istotny, ale niejedyny jego wymiar. Wśród modeli, które współtworzą portret językowy uczucia, Jurij Apresjan (1994: 7–8) proponuje umieścić ponadto:

1) początek emocji związany z jej fizyczną percepcją: np. *eksperiencer czuje się tak, jak gdyby coś na niego nagle spadło i jakiś ciężki przedmiot ugniatało mu piersi, serce, duszę, gardło; coś podobnego do kleszczy ścisnęło mu serce bądź jakaś zmora ugniatała mu piersi;*

2) ocenę racjonalną zdarzenia wywołującego uczucie: odnajdujemy ją w definicjach eksponujących przyczynę intelektualno-wolitywną UCZUCIA, pomieszczoną w klasycznych definicjach Anny Wierzbickiej (1971; 1972; 1992a–b), Zofii Zaron (1985), Iwony Nowakowskiej-Kempnej (1986), będących zarówno typem definicji przez uwikłanie, jak i prototypowym sposobem modelowania owego zdarzenia wywołującego uczucie i jego ocenę;

3) uczucie: np. *Jan czuje coś przykrego, pasywnie, coś osłabiającego organizm, co powoduje powolne zastyganie aż po zamarcie funkcji biologicznych ciała* (Nowakowska-Kempna 2000a: 275);

4) intencję związaną z trwaniem bodźca: np. *ktoś → Jan pragnie zaprzestania działania bodźca;*

5) opis fizjologicznej reakcji na bodziec: przynoszą go setki frazeologizmów charakteryzujących reakcje fizjologiczne, psychologiczne i zachowaniowe na bodziec, bogato scharakteryzowane przez Joela Davitza (1969) oraz w pracach poświęconych metonimii UCZUĆ omawiających m.in. zmianę wyrazu twarzy, tj.: MASKĘ danego UCZUCIA, zakłócenia pracy poszczególnych NARZĄDÓW WEWNĘTRZNYCH, RUCH ciała eksperientera w PRZESTRZENI, ZACHOWANIA EMOCJONALNE, a w dalszej kolejności – metaftonimie (por. m.in. prace kognitywne: Kövecses 1986; 1995; Lakoff 1986; 1987; Nowakowska-Kempna 1995; 2000a–b; Mikołajczuk 1999; Bierwiaczonek 2002; 1997; *Speaking of Emotions...* 1998; Wierzbicka 1995a–b; 1999; Battacchi, Susłow, Renna 1996; Johnson 1987);

6) rozumienie UCZUCIA w metaforyce odsłaniające jego metaforyczną konceptualizację: George Lakoff, Mark Johnson (1988: 145) przypominają, iż pojęcia definiowane w sposób metaforyczny – a UCZUCIA do nich należą – oparte są zwykle na jakimś przedpojęciowym schemacie poznawczym, w którym wykorzystane jest jakieś naturalne doświadczenie → podobieństwo między przedmiotami, właściwościami, zdarzeniami itp. do budowy modeli kognitywnych i symbolicznych pojęć o podstawie metaforycznej.

Znaczenie to prototypowy sposób ujęcia przedmiotu w poznaniu, obraz pojęcia wyłaniający się z konstrukcji metonimicznych i metaforycznych mających u podstaw gestalty doświadczenia i przybierający postać modelu kognitywnego, a dokładniej: kognitywno-symbolicznego (Kövecses 1986; 1995; Lakoff 1987: 381–383; Nowakowska-Kempna 1995: 104–108; Mikołajczuk 1999: 15). Znaczenie wiąże się z podawaniem elementów istotnych (modeli symbolicznych istotnych) do rozumienia danego pojęcia (tutaj: rozumienia poprzez metaforę) w zmiennej (zmieniającej się) sytuacji jego użycia (Nowakowska-Kempna 1995: 114). Metaftonimie, utrwalone w języku, przynoszą zarazem językowy obraz

świata (JOS), przez który Jerzy Bartmiński (1990: 110) rozumie „zawartą w języku interpretację rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy, bądź to utrwalone w samym języku, w jego formach gramatycznych, słownictwie, kliszowanych tekstach (np. przysłów), bądź też przez formy, teksty języka implikowane”.

W przypadku badań nad UCZUCIAMI będzie to językowy obraz UCZUĆ. W pierwszej kolejności w sposób typowy, a więc prototypowy (Rosch 1975a–b; 1977; 1978; 1981), wyłania się on z metaforyczno-metonymicznej i metaforycznej warstwy frazeologizmów nazywających przejawy uczuć, a dalej – z bogatego słownictwa reprezentującego UCZUCIA (zob. Mikołajczuk 1999; Będkowska-Kopczyk 2004; Nowakowska-Kempna 1995; 2000a–c; *Uczucia...* 2000; Wierzbicka 1992a–b; 1999) z przewisk, wyzwisk, przekleństw oraz interiekcji i apeli (np. *kochanie, von!, precz!*), a także kliszowanych tekstów: przysłów, porzekadeł, sentencji itp., oraz aktów mowy typu: kondolencje, pochwały, klepsydry; morfologii, w tym – sufiksów hipokorystycznych (*Basia, Basiunia, Basieńka*), deminutywnych i augmentatywnych, form dzierżawczych, *dativus ethicus* (np. *serce mu wyskakuje z piersi, serce go boli*), rodzajnika postpozytywnego – *vo* w języku macedońskim, odznaczającego bliskość i dodatnie wartościowanie, paradygmatu o funkcji hipokorystycznej, np. *Zbysio, Tadzio, Inia*, zamiany paradygmatu żeńskiego na męski i odwrotnie (*Asik, Kaziuchna*), budowy morfologicznej nazwy, a także fonologii, w tym – nagromadzenia spółgłosek miękkich (pozytywne uczucia) lub twardych – szumiących i syczących (negatywne uczucia), nagromadzenie samogłosek przednich dających zjawisko aliteracji oraz niemorfologicznych: tembr głosu, intonacja, np. w języku chorwackim i serbskim (por. *Frânio i Frânio*, tj. *Franio i Franciszek*), i akcent intonacyjno-składniowy (Nowakowska-Kempna 1995: 21–22), a także etymologii odsłaniającej budowę morfologiczną wyrażenia (Jakubowicz 2000).

Kolejny problem – wielokrotnie podnoszony przez filozofów, psychologów czy językoznawców (por. m.in. *Uczucia...* 2000; Wierzbicka 1971; 1972; 1992a–b; 1995a–b; 1999; Battacchi, Susłow, Renna 1996; *Speaking of Emotions...* 1998; *The Language of Emotions...* 1997; *Anatomia gniewu...* 2003; *Anatomia szczęścia...* 2005) – to wewnętrzne zróżnicowanie UCZUĆ.

Niektóre podziały filozoficzne, socjologiczne czy psychologiczne są mniej przydatne do badań językowych, jednak pewne istotne dystynkcje okazują się tutaj użyteczne jako mające swoje wykładniki w języku, w jego połączonych strukturach: semantycznej, gramatycznej i pragmatycznej (por. także ujęcie u Langackera 1999; 2001a–b). Jest to podział na:

- 1) UCZUCIA KRÓTKOTRWAŁE (afekty),
- 2) UCZUCIA DŁUGOTRWAŁE (postawy, dyspozycje).

Podział ten skutkuje wieloma różnicami w semantyce i gramatyce UCZUĆ, toteż należałoby przypomnieć ważniejsze z nich. Należą tutaj:

- 1) wybór odpowiedniego przedpojęciowego schematu wyobrazeniowego, np. schematu ŹRÓDŁO–ŚCIEŻKA–CEL dla UCZUĆ KRÓTKOTRWAŁYCH

(Lakoff 1986; Kövecses 1986) oraz np. schematu WIEZI dla UCZUĆ DŁUGOTRWAŁYCH, dla MIŁOŚCI lub (anty-)WIEZI dla NIENAWIŚCI (Lakoff 1986; 1987; Bierwiaczonek 2002; Nowakowska-Kempna 2000b),

2) budowa metafory centralnej organizującej strukturę pojęcia, opartej na tymże schemacie (Kövecses 1986; 1995; Nowakowska-Kempna 1995; 2000a),

3) aktualizacja pojęcia UCZUCIA DŁUGOTRWAŁEGO za pomocą afektów, które go spełniają (Kövecses 1986: 14; Bierwiaczonek 1997; 2002), np. przy MIŁOŚCI → ENTUZJAZM, RADOŚĆ, a SMUTEK, ROZPACZ przy rozstaniu,

4) określenie i wyznaczenie przestrzeni życiowej oraz emocjonalnej ekspericera w związku z akceptacją / nieakceptacją obiektu UCZUCIA DŁUGOTRWAŁEGO (Inchaurrealde 1997: 138–144), np. próby pozbycia się obiektu uczuć przy NIENAWIŚCI (*x nie cierpi y, x nie może znieść y, x nie może patrzeć na y*) oraz poczucie BLISKOŚCI z obiektem przy MIŁOŚCI,

5) zasoby leksykalne BLISKOŚCI i ODRZUCENIA używane przy UCZUCIACH DŁUGOTRWAŁYCH i ich brak przy afektach,

6) kolokacje związane z UCZUCIAMI DŁUGOTRWAŁYMI są specyfiką tych UCZUĆ, podobnie jak zestaw towarzyszących im AFEKTÓW, czego nie ma przy UCZUCIACH KRÓTKOTRWAŁYCH, por. *miłość matczyna, ojcowska, rodzicielska, braterska, siostrzana, miłość bliźniego, miłość do Boga, do ojczyzny* (Zaron 1985; Bierwiaczonek 1997: 1–7; 2002),

7) wybór typu myślenia (Lakoff 1987: 78–89) jako odpowiedniej formy prototypu:

a) przypadków wzorcowych dla UCZUĆ KRÓTKOTRWAŁYCH,

b) idealnych przykładów – ideałów lub typowych przykładów (Lakoff 1987: 87–89) dla UCZUĆ DŁUGOTRWAŁYCH, np. *typowa MIŁOŚĆ, idealna MIŁOŚĆ*,

8) test z użyciem słowa TWARZ, na której mogą się malować UCZUCIA KRÓTKOTRWAŁE, ale nie DŁUGOTRWAŁE (*Natura emocji...* 1998; Ekman 1971; Ekman i in. 1972; Wierzbicka 1995a),

9) gramatyzacja różnych modeli kognitywnych i semantycznych w różnych językach świata, zgodnie z krótkotrwałym charakterem afektów oraz dyspozycjonalnym wymiarem UCZUĆ DŁUGOTRWAŁYCH, np. SZCZĘŚCIE – krótkotrwały afekt w opozycji do UCZUCIA DŁUGOTRWAŁEGO jest przez Wayne'a S. Davisa (1982: 247) rozróżniany poprzez użycie zgramatyzowanych czasów: aktualnego i nieaktualnego – *Present Continuous* i *Present Simple*, por. *Jack enjoys the Pathetique Sonata: Jack is enjoying the Pathetique Sonata*, jeśli: *A is enjoying x only if A is experiencing pleasure* (Davis 1982: 240),

10) aktualizacja UCZUCIA DŁUGOTRWAŁEGO związana z jego dyspozycjonalnym charakterem przejawiającym się w tendencji do zachowań określonego typu – reakcji i predyspozycji do określonych afektów mających swe po-

twierdzenie językowe w licznych nominach atrybutivach i agentis, np. *wielbiciel, kochanek, fan, zwolennik, wróg, ukochany, najdroższy, opozycjonista, przeciwnik* oraz *złośnik, uwodziciel, straszek / tchórz, zazdrośnik, zawistny, intragant, zarozumialec* itp. (Nowakowska-Kempna 2000b: 42–51).

Dodajmy, iż skomplikowana semantycznie i poznawczo natura UCZUĆ ujawnia się nie tylko w modelowaniu prototypowym (Kövecses 1986; 1995; Lakoff 1987; Nowakowska-Kempna 1995; 2000a), lecz również w profilowaniu różnych elementów sceny, gdyż ta ważna zdolność kognitywna człowieka, jaką jest obrazowanie (konstruowanie sceny Langacker 1991; 1995; 1999; 2001a–b) danej „sytuacji na różne sposoby w celu ujęcia myśli”, pozwala interpretować znaczenie jako „funkcję obu elementów: treści konceptualnej i nałożonego na nią obrazu” (Langacker 1995: 166) – przejawia się w semantyce UCZUĆ i pozwala profilować (w zasadzie każdy) model kognitywny jako figurę pierwszoplanową. Jadwiga Puzynina (2000: 21) podkreśla, iż mówiąc o MIŁOŚCI jako o UCZUCIU, profilujemy ten właśnie model, mówiąc zaś o MIŁOŚCI jako pozytywnym wartościowaniu, „podświetlamy” model aksjologiczny, a *gotowość działania dla dobra X-a* oznacza skonstruowanie sceny nastawionej na ukazanie postawy wobec drugiego człowieka (zob. Langacker 1987; 1989; 1991; 1999; Bartmiński, Tokarski 1998).

Trzeba także zauważyć, iż trwały / utrwalony profil odsłania nam etymologia nazwy, np. MIŁOŚĆ ← MIŁ(y), ukazująca właśnie tę figurę, która została utrwalona w budowie morfologicznej nazwy i stanowi skojarzenie pierwsze – ważne kulturowo, aksjologicznie i społecznie – „skamieniałe” w danej nazwie, np. GNIEW wobec *gnić, zgnilizny, gnoju* (zob. Nowakowska-Kempna 2000a: 367–378 oraz Jakubowicz 2000: 233–245).

UCZUCIA, podobnie jak stany wolitywne i sądy intelektualne, poddawane są wartościowaniu, np. *złość piękności szkodzi*, a także same służą do formułowania sądów aksjologicznych: *szczęściem jest pana poznać, co za radość z państwem przebywać*. Służą także do budowy aksjologicznie nacechowanych aktów mowy, takich jak: życzenia, kondolencje, powitania i pożegnania, klepsydry itp.

UCZUCIA mają również inne wymiar społeczny, nadający im sens. Jak piszą Anna Duszak i Nina Pawlak (*Anatomia gniewu...* 2003: 5), „emocje uczestniczą w procesach budowania dialogu społecznego, którego podstawowym instrumentem jest język; efektem jest porozumienie lub konflikt, poczucie solidarności grupowej bądź alienacji czy wręcz odrzucenia”. Ów wymiar społeczny, manifestujący się w języku, kulturze, zachowaniach społecznych – w tym symbolicznych – w typach osobowości, komunikacji między ludźmi itp. wskazuje z jednej strony na całkowite uwikłanie UCZUĆ w kategorię interdyscyplinarnego paradygmatu badań naukowych, do którego lingwistyka kognitywna należy (por. ang. *cognitive sciences*), z drugiej zaś – odsłania możliwości opisu ich konceptualizacji za pomocą społecznych skutków UCZUĆ oraz tych samych przyczyn, jakie je wywołały (por. wcześniejsze uwagi). Rozważania takie pojawiają się już wśród kognitywistów (zob. *Anatomia gniewu...* 2003; *Anatomia szczęścia...* 2005).

Jeśli weźmiemy pod uwagę specyfikę UCZUĆ, ich wieloaspektowość, wielostronne uwikłanie w kulturę, owocujące funkcjonowaniem rozmaitych modeli kognitywno-symbolicznych, to jasne się staje, że tego typu badania wymagają ujęcia porównawczego – komparatywnego. Dopiero bowiem porównanie języków słowiańskich (Spagińska-Pruszek 1994; Będkowska-Kopczyk 2004; Nowakowska-Kempna 1995; 2000a), germańskich, romańskich, indyjskich, japońskich, perskich, arabskich i afrykańskich (*Anatomia gniewu...* 2003; 2005; Wierzbicka 1992a–b; 1995a–b; 1997; 1999) ukazuje we właściwym świetle wspomniane procesy konceptualizacji i gramatyzacji UCZUĆ, ich funkcjonowanie społeczne i kulturowe, komunikację międzykulturową itp. Dopiero badania kontrastywne są w stanie dobrze odsłonić specyfikę UCZUĆ.

W podsumowaniu rozważań nad UCZUCIAMI należałoby przypomnieć jeszcze inne uwagi natury ogólnej mówiące o specyfice UCZUĆ. Sprowadzają się one do trzech procesów i wyznaczają pewne prawidłowości ważne dla tej kategorii. Są to:

- 1) LEKSYKALIZACJA INTENSYWNOŚCI UCZUCIA,
- 2) NEGATYWNA OCENA INTENSYWNOŚCI UCZUCIA,
- 3) SCENARIUSZ ZNISZCZENIA (Nowakowska-Kempna 2000b: 205–206).

Leksykalizacja intensywności UCZUCIA oznacza taki proces, w którym i intensywność ponad miarę UCZUCIE otrzymuje nową nazwę w języku (Będkowska-Kopczyk 2004; Spagińska-Pruszek 1994; Nowakowska-Kempna 1986; 1995; 2000a; *Anatomia gniewu...* 2003; *Anatomia szczęścia...* 2005). Intensywność związana z funktorem [+Magnus], a dokładniej [Magis Lim], tj. (*bardzo bardzo*), wsparta emfazą ekspresji emocji owocuje powstaniem nowych nazw obsługujących ową emfazę, np. UCZUCIA steniczne typowe dla *gniewu* to: *furia*, *bestia*, *zbieszenie*, *wściekłość*, *szaleństwo*, *cholera*, *pasja*, a wyrazistość tę potwierdza frazeologia: *x wpadł w szal*, *x był opętany gniewem*, *x oszalał z wściekłości*, *x wpadł jak furia* itp. (Nowakowska-Kempna 2000a: 205).

Negatywna ocena UCZUĆ dotyczy przede wszystkim uczuć stenicznych oraz UCZUĆ niestenicznych, ale wartościowanych negatywnie, takich jak *gniew*, *złość*, *zazdrość*, *zawiść*. Ma swoje potwierdzenie w leksyce: *gniew–szaleństwo*, *gniew–szal gniewu*, w epitetach wartościujących i wartościujących sądach aksjologicznych na nich fundowanych, np. *cholerny gniew*, *wściekły*, *szatański*, *diabelski gniew* oraz frazeologii: *x ogarnął wściekły* a. *szalony gniew*, *x się zbieszył*, *x-a ogarnęło szaleństwo*, *x miotal się we wściekłości* itp. (Nowakowska-Kempna 2000a: 206). Trzeba podkreślić, że konceptualizację UCZUĆ można ułożyć w symboliczno-semantycznej warstwie języka w SCENARIUSZ ZDARZENIA (Lakoff 1987: 397–406; Kövecses 1986; 1995).

Rozwija się on wokół centralnej metafory i stanowi konsekwentne jej rozwinięcie (zob. także Wierzbicka 1992a: 7). Ów scenariusz mentalny, związany z centralną metaforą: UCZUCIE to ŻYWIOŁ – WODA lub OGIEŃ, w sposób naturalny prowadzi do scenariusza ZNISZCZENIA, gdyż żywioły działające ponad

miarę, podobnie jak UCZUCIA, niszczą wszystko wokół siebie. To podobieństwo wykorzystane w konceptualizacji UCZUĆ odślania ich niszczącą siłą, ukazując jak UCZUCIE, podobne do zapalonego OGNIA, rozpala się, a następnie płonie coraz bardziej intensywnie, trawiąc / niszcząc wszystko, zwłaszcza obiekt uczucia i samego eksperiencera.

UCZUCIE porównane do podgrzewanej WODY, tak jak ona – wre, kipi i rozlewa się, parząc wszystko wokół siebie. POWIETRZE zagęszczone, podobnie jak „gęste” UCZUCIA, dusi i niszczy eksperiencera (Nowakowska-Kempna 2000a: 206). Niszcząca siła ŻYWIOŁÓW zostaje wykorzystana tutaj do mówienia o niszczącej sile UCZUĆ.

Z przedstawionego, z konieczności w skrócie, obrazu badań nad UCZUCIAMI wynika jasno, że analizie zostały poddane niektóre aspekty UCZUĆ, wiele tematów badawczych nie doczekało się dotąd dostatecznego opracowania. Należy tutaj GRAMATYKA UCZUĆ, a więc wszelkie środki gramatyczne, które służą wyrażaniu i charakterystyce UCZUĆ. Szczególną pozycję zajmują wśród nich konstrukcje przyimkowe z nazwami uczuć typu: *w rozpacz*, *z rozpacz*, *z rozpacz*, a ich badania kontrastywne powinny przynieść opis formacji gramatycznych i sposobów ich nasemantyzowania. Ważne będzie zbadanie pod tym względem idiomatyczności języka, np. czasów aktualnych i nieaktualnych w języku angielskim, rodzajnika postpozytywnego w języku macedońskim, podwojonego dopełnienia w języku macedońskim i bułgarskim, strony nie-świadka itp.

Konieczne stają się szerokie badania językowo-kulturowe UCZUĆ, uwzględniające wszelkie ich aspekty kognitywne: od neurofizjologicznych i psychologicznych po historyczne, kulturowe, geograficzne i społeczne, oraz sposoby wyrażania ich w języku i konceptualizacji.

Specjalnymi tematami jawią się zagadnienia miejsca UCZUĆ w strategii grzeczności, obrażaniu kogoś, a więc w różnych typach aktów mowy, w komunikacji społecznej, dyskursie społecznym, zwłaszcza – politycznym.

Daleko niewystarczające są studia nad konstruowaniem sceny z udziałem UCZUĆ, profilowaniem różnych modeli kognitywnych, w tym metaforycznych, ujmujących pewien aspekt naszej wiedzy o UCZUCIACH. Nie zostały dotąd rozpoznane amalgamaty oparte na UCZUCIACH. Nie można też zapomnieć o tym, iż wszelkie badania powinny tutaj mieć charakter kontrastywny i opisywać zarówno wspólne, jak i idiomatyczne cechy danego języka. Odpowiedź na pytanie: UCZUCIA – JAKIE SĄ?, nie jest więc ani prosta, ani łatwa, ani wystarczająco dobrze sformułowana.

Bibliografia

- Anatomia gniewu...* (2003), *Anatomia gniewu. Emocje negatywne w językach i kulturach świata*, pod red. Anny Duszak, Niny Pawlak, Warszawa.
- Anatomia szczęścia...* (2005), *Anatomia szczęścia. Emocje pozytywne w językach i kulturach świata*, pod red. Anny Duszak, Niny Pawlak, Warszawa.
- Apresjan Jurij (1994), *Naiwny obraz świata a leksykografia*, przeł. Joanna Barej, „Etnolingwistyka”, t. 6, Lublin, s. 5–12.
- Bartmiński Jerzy (1988), *Słownik ludowych stereotypów. Założenia wstępne*, „Etnolingwistyka”, t. 1, Lublin, s. 11–34.
- (1990), *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 109–129.
- Bartmiński Jerzy, Tokarski Ryszard (1998), *Profilowanie w języku i w tekście*, Lublin.
- Battacchi Marco, Suslow Thomas, Renna Margherita (1996), *Emotion und Sprache*, Berlin–Bern–New York–Paris–Wien.
- Będkowska-Kopczyk Agnieszka (2004), *Jezikovna podoba negativnih čustev v slovenskem jeziku: kognitivni pristop*, Ljubljana, s. 277.
- Bierwiazzonek Bogusław (1997), *Love in Frames and Scripts* (ksero artykułu).
- (2002), *A Cognitive Study of the Concept of Love in English*, Katowice.
- Croft William (1993), *The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies*, „Cognitive Linguistics” 4–4, s. 335–370.
- Damasio Antonio (1996), *Descartes' Error: Emotion, Reason and the Human Brain*, London.
- (2000), *Tajemnica świadomości: Ciało i emocje współtworzą świadomość*, przeł. M. Karpiński, Poznań.
- Davis Wayne W. (1982), *Theory of enjoyment*, „Mind” 362, s. 240–256.
- Davitz Joel (1969), *Language of Emotion*, New York–London.
- Ekman Paul (1971), *Universals and Cultural Differences in Facial Expressions of Emotions*, „Nebraska Symposium on Motivation”, series, red. J. Cole, Nebraska.
- Ekman i in. (1972), Paul Ekman, Wallace Friesen, Phoebe Ellsworth, *Emotion in the Human Face*, Elmsford.
- Goleman Daniel (1997), *Inteligencja emocjonalna*, przeł. Andrzej Jankowski, Poznań.
- Goosens Louis (1990), *Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action*, „Cognitive Linguistics”, 1–3, s. 323–340.
- Inchaurrealde Carlos (1997), *Space, reference and emotional involvement*, [w:] *The Language of Emotions. Conceptualization, Expressions and Theoretical Foundation*, red. Susanne Nie-meier, René Dirven, Amsterdam–Philadelphia, s. 135–154.
- Jakubowicz Mariola (2000), *Dwa oblicza miłości. Porównanie językowych obrazów miłości tkwiących w etymologii i frazeologii*, [w:] *Uczucia w języku i tekście*, pod red. Iwony Nowakowskiej-Kempnej, Anny Dąbrowskiej, Janusza Anusiewicza, Język a Kultura, t. 14, Wrocław.
- Johnson Mark (1987), *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*, Chicago–London.
- Kövecses Zoltán (1986), *Metaphors of anger, pride, and love. A lexical approach to the structure of concepts*, [w:] *Pragmatics and Beyond, An Interdisciplinary Series of Language. Studies VI*, Amsterdam–Philadelphia, s. 2–145.
- (1995), *Anger: Its language, conceptualization, and physiology in the light of cross-cultural evidence*, [w:] *Language and the Cognitive Construal of the World*, red. John R. Taylor, Robert S. MacLaury, Berlin–New York, s. 181–196.
- Lakoff George (1986), *Cognitive semantics*, „Quaderni di Studi Semiotici: Meaning and mental Representation”, red. Umberto Eco, Venus 44, 45, s. 119–155.
- (1987), *Women, Fire and Dangerous Things*, Chicago.

- Lakoff George, Johnson Mark (1988), *Metafory w naszym życiu*, przeł. Tomasz P. Krzeszowski, Warszawa.
- Langacker Ronald (1987), *Foundations of Cognitive Grammar*, t. 1, Stanford.
- (1988), *A view of linguistic semantics*, [w:] *Topics in Cognitive Linguistics*, red. Brygida Rudzka-Ostyn, Amsterdam, s. 49–98.
- (1989), *Foundations of Cognitive Grammar*, t. 2: *Descriptive Application*, Stanford.
- (1991), *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*, Berlin–New York.
- (1995), *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, Lublin.
- (1999), *Grammar and Conceptualization*, Berlin–New York.
- (2001a), *Kotwiczenie, kodowanie i dyskurs*, [w:] *Językoznawstwo kognitywne II. Zjawiska pragmatyczne*, pod red. Wojciecha Kubińskiego, Danuty Stanulewicz, Gdańsk, s. 22–70.
- (2001b), *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, Lublin.
- The Language of Emotions...* (1997), *The Language of Emotions. Conceptualization, Expressions and Theoretical Foundation*, red. Susanne Niemeier, René Dirven, Amsterdam–Philadelphia.
- Le Doux Joseph E. (1998a), *Mózgowe interakcje poznawczo-emocjonalne*, [w:] *Natura emocji...*, s. 190–196.
- (1998b), *Specyficzność fizjologiczna emocji – nie zapominajmy o fizjologii CUN*, [w:] *Natura emocji...*, s. 215–217.
- (1998c), *Stopień kontroli nad emocjami zależy od rodzaju systemu reakcji*, [w:] *Natura emocji...*, s. 231–239.
- (1998d), *Nieświadome może być przetwarzanie emocjonalne, ale nie emocje*, [w:] *Natura emocji...*, s. 248–249.
- (1998e), *Pamięć a pamięć emocjonalna w mózgu*, [w:] *Natura emocji...*, s. 262–263.
- (1998f), *Doświadczenie emocjonalne jest wynikiem, a nie przyczyną przetwarzania informacji*, [w:] *Natura emocji...*, s. 330–331.
- Lewicki Andrzej M. (1992), *Zakres frazeologii*, „Acta Universitatis Lodzianis, Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, 4, s. 25–34.
- Lowen Alexander (1991), *Duchowość ciała*, Warszawa.
- (1991), *Język ciała*, Warszawa.
- Mikołajczuk Agnieszka (1999), *Gniew we współczesnym języku polskim. Analiza semantyczna*, Warszawa.
- Mózg a zachowanie* (2000), pod red. Teresy Górskiej, Anny Grabowskiej, Jolanty Zagrodzkiej, Warszawa.
- Natura emocji...* (1998), *Natura emocji. Podstawowe zagadnienia*, red. Paul Ekman, Richard Davidson, przeł. Bogdan Wojciszke, Gdańsk.
- Nowakowska-Kempna Iwona (1986), *Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami predyktorów uczuć*, Katowice.
- (1995), *Konceptualizacja uczuć w języku polskim. Prolegomena*, Warszawa.
- (2000a), *Konceptualizacja uczuć w języku polskim. Cz. II*, Warszawa.
- (2000b), *Język ciała czy ciało w umyśle, czyli o metaforyce uczuć*, [w:] *Uczucia w języku i tekście*, pod red. Iwony Nowakowskiej-Kempnej, Anny Dąbrowskiej, Janusza Anusiewicza, Język a Kultura, t. 14, Wrocław.
- Pajdzińska Anna (1990), *Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 87–109.
- Puzynina Jadwiga (2000), *Uczucia a postawy we współczesnym języku polskim*, [w:] *Uczucia w języku i tekście*, pod red. Iwony Nowakowskiej-Kempnej, Anny Dąbrowskiej, Janusza Anusiewicza, Język a Kultura, t. 14, Wrocław, s. 9–24.
- Rosch Eleonore (1973), *On the internal structure of perceptual and semantics categories*, [w:] *Cognitive Development and the Acquisition of Language*, red. T. Moore, New York.

- (1975a), *Cognitive representations of remantic categories*, „Journal of Experimental Psychology”: *General*, 104, s. 192–233.
- (1975b), *The nature of mental codes for color categories*, „Journal of Experimental Psychology”: *Human Perception and Performance* I, s. 303–332.
- (1977), *Human categorization*, [w:] *Advances in Cross-Cultural Psychology*, red. N. Warren, t. 1, New York, s. 1–49.
- (1978), *Principles of categorization*, [w:] *Cognition and Categorization*, red. Eleonore Rosch, B.B. Lloyd, New Jersey, s. 27–48.
- (1981), *Prototype classification and logical classification: The two systems*, [w:] *New Trends in Cognitive Representation: Challenges to Piaget's Theory*, red. E. Scholnick, Hillsdale, s. 73–86.
- Scheler Max (1916), *Der Formalismus in der Ethik und die materielle Wertethik*, Halle.
- Słownik...* (1996), *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, t. 1: *Kosmos*, Lublin.
- Spagińska-Pruszek Agnieszka (1994), *Język emocji. Studium leksykalno-semantyczne rzeczownika w języku polskim, rosyjskim i serbsko-chorwackim*, Gdańsk.
- Speaking of Emotions...* (1998), *Speaking of Emotions: Conceptualization and Expression*, red. Angelika Athanasidou, Elżbieta Tabakowska, Berlin–New York.
- Tabakowska Elżbieta (1995), *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*, Kraków.
- Uzucia...* (2000), *Uzucia w języku i tekście*, pod red. Iwony Nowakowskiej-Kempnej, Anny Dąbrowskiej, Janusza Anusiewicza, *Język a Kultura*, t. 14, Wrocław.
- Wierzbicka Anna (1971), *Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne*, Warszawa.
- (1972), *Semantic Primitives*, przeł. Anna Wierzbicka, John Besemeres, t. 3: *Emotion*, Frankfurt am Main.
- (1985), *Lexicography and Conceptual Analysis*, Caroma.
- (1987b), *The Semantics of Grammar*, *Studium in Language Companion, Series 18*, Amsterdam–Philadelphia.
- (1992a), *Defining Emotion Concepts*, „Cognitive Science”, 16, s. 539–581.
- (1992b), *Semantics, Culture and Cognition*, cz. II: *Linguistic Evidence for Ethnopsychology and Ethnophilosophy*, New York–Oxford, s. 130–179.
- (1995a), *Emotion and Facial Expression: A Semantic Perspective*, „Culture and Psychology”, 1, s. 227–258.
- (1995b), *Everyday Conception of Emotion: A Semantic Perspective*, [w:] *Everyday Conception of Emotion: An Introduction to the Psychology, Anthropology and Linguistics of Emotions*, red. James Russell i in., Dordrecht, s. 17–47.
- (1997), *A Response to Michael Bamberg*, [w:] *The Language of Emotions...*, red. Susanne Nie-meier, René Dirven, Amsterdam–Philadelphia, s. 227–233.
- (1999), *Mówienie o emocjach. Semantyka, kultura i poznanie*, przeł. Paweł Kornacki, [w:] *eadem, Język – umysł – kultura*, wybór prac pod red. Jerzego Bartmińskiego, Warszawa 1999, s. 138–163.
- Wittgenstein Ludwig (1953/1972), *Dociekania filozoficzne*, przeł. Bogusław Wolniewicz, Warszawa.
- Zaron Zofia (1985), *Wybrane pojęcia etyczne w analizie semantycznej. Kochaj bliźniego swego*, Wrocław.

Feelings... what they are everyone can see

Summary

Paraphrasing the very famous definition of the horse by Father Baka, the title of the present article is referring to the complicated nature of FEELINGS and to many ways of expressing them in language. The paper is an attempt to present scientific researches that have been engaged hitherto about FEELINGS. It also shows the perspective of development in this domain. Being indefinable, feelings are often described in definitions through their entanglement either with the cause or with the effect they produce. The former way of depicting their nature was used in the poststructuralism, the later in the cognitivism. Hundreds of phraseologies express the look of the body correlated with the feelings. Both ways refer to how the things normally are, so they use the prototype. Different is the scale and the way of grammaticalization and lexicalization of FEELINGS. In cognitive models, the linguists present the conceptualization of FEELINGS as well as the difference between FEELINGS OF SHORT and LONG DURATION which find a rich exemplification in language. There are three types of processes which influence the category of FEELINGS:

- lexicalization of the intensity of an EMOTION,
- negative valuation of the intensity of an EMOTION,
- scenario of destruction.

Further researches regarding FEELINGS should evolve into a more contrastive direction, they should enclose grammatical markers of emotions, blending theory and constructing the scene of EMOTIONS.